

УДК: 331.556 : 332.021

О. М. Кушнірчук-Ставнича,
аспірант, Інститут регіональних досліджень НАН України

УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЄЮ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Здійснено ґрунтовний аналіз впливу трудової міграції на економічну та національну безпеку держави загалом. На основі узагальненого досвіду пропонується підхід до розуміння місця міграційних процесів в системі показників економічної безпеки. Проаналізовано стан та механізми забезпечення економічної безпеки держави та регіону шляхом ефективного регулювання трудових міграційних процесів.

Ключові слова: трудові ресурси; економічна безпека; міжнародна міграція; трудова міграція; циркуляція трудових ресурсів.

The complex analysis of labor migration impact on the national and economic security is made. On the base of studied experience the new approach to understand the migration processes in the system of economic security indexes is proposed. The ways and mechanisms of national and regional economic security providing through effective regulation of labor migration are argued.

Key words: labor resources; economic security; international migration; labor migration; circulation of labor force.

Вступ. У світлі сучасних трансформаційних процесів, що відбуваються практично у всіх сферах суспільства, головним інтересом держави стало забезпечення стабільного розвитку економіки та покращання добробуту населення країни. У зв'язку із такими динамічними змінами постає щоразу нагальніша необхідність у забезпеченні економічної, та національної безпеки загалом. Одним із найактивніших агентів впливу на економічну безпеку держави за останніх 20 років став процес циркуляції трудових ресурсів. Він охопив практичну більшість країн світу та вплинув на більшу частину сфер життєдіяльності – економічну, демографічну, соціальну, культурну, політичну. Щоразу збільшуються обсяги, вектори, форми міграції. Вплив такої величезної когорти населення на економіку світу та національний добробут є неоднозначним та супроводжується рядом позитивних і негативних ефектів. Така масштабність впливу трудової міграції на життя населення світу зумовила необхідність пошуку шляхів розв'язання проблеми забезпечення економічної безпеки в умовах міжнародної циркуляції трудових ресурсів.

Постановка проблеми. Проблеми трудової міграції свого часу вивчали такі вітчизняні вчені, як Е.М.Лібанова, О.А.Малиновська, О.Р.Овчиннікова, М.Д.Романюк, О.У.Хомра. Вони зумовили виникнення значної уваги до проблем, що супроводжують явище міграції населення. Більш актуальними у часовому розумінні дослідженнями в сфері трудової міграції стали праці, що їх здійснили за останні кілька років І.П.Ольшєвська, М.О.Стасюк, І.А.Лапшина, М.В.Ніколайчук, І.П.Майданік, Т.А.Драгунова. Із зарубіжних вчених, котрі розробили потужну базу для розвитку трудовіміграційних досліджень можна зазначити наступних: М.Б.Денисенко, Ж.А.Зайончковська, В.О.Іонцев, В.І.Переведенцев, Е.Равенштейн. Згадані вчені досить повно охарактеризували суть явища трудової міграції, та сприяли розробці ефективних методів регулювання міграційних процесів. Проте, зміни останніх кількох років, що відбулись практично у всіх сферах життєдіяльності, повернули міграційні процеси в нове русло свого розвитку, та викликали потребу нового підходу до розуміння даного явища. Інтенсивний розвиток сучасних інтеграційних процесів викликав необхідність посилення ролі економічної безпеки держави та розробку заходів щодо її забезпечення.

Безпосередній вплив циркуляції робочої сили на загальноосвітюваний рівень економічної безпеки зумовив актуальність даного дослідження. У зв'язку із цим впливає постановка мети дослідження, суть якої полягає у всебічному розгляді напрямів впливу трудової міграції на стабільний розвиток економіки та внесенні пропозицій щодо забезпечення економічної безпеки держави з точки зору ефективного регулювання міграційних процесів.

Результати. Аналізуючи останні події, що охопили економіку світу, а саме, фінансову та економічну сферу 2008 року, більшість науковців прийшли до висновку, що однією із найголовніших перешкод на шляху України до підвищення соціально-економічних стандартів та динамічного соціально-економічного розвитку, є зменшення чисельності населення та зниження якості трудового потенціалу країни. Згаданий процес веде до зростання потреби в іноземній робочій силі та може привести в майбутньому до збільшення інтенсивності потоків нелегальних трудових мігрантів на територію країни. Ці та інші процеси ведуть за собою ланцюг негативних наслідків, котрі у своїй сукупності загрожують національній, та економічній безпеці зокрема. Щоб попередити наступні негативні ефекти даного явища, необхідне усвідомлення повною мірою суттєвості цієї проблеми та детальне вивчення її задля виявлення шляхів подальшої роботи в напрямку забезпечення економічної безпеки.

Економічна безпека держави – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний

задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства, держави [1]. Для підтримки такого стійкого стану економіки держава здійснює окремий підхід до кожної складової економічної безпеки індивідуально. Основними складовими, котрі в сукупності свого впливу забезпечують сталий розвиток економіки є наступні: макроекономічна безпека; виробнича безпека; фінансова безпека; інвестиційна безпека; зовнішньоекономічна безпека; науково-технологічна безпека; соціальна безпека; демографічна безпека; енергетична безпека; продовольча безпека.

Оскільки трудова міграція є одним із найдинамічніших світових процесів, вона опосередковано чи безпосередньо впливає на чотири із десяти складових економічної безпеки, а саме, на макроекономічну, інвестиційну, соціальну та демографічну складові. Під макроекономічною безпекою розуміють стан економіки, при якому досягається збалансованість макроекономічних вирівнювальних пропорцій [1]. Вплив трудової міграції на першу складову полягає в тому, що світова циркуляція трудових ресурсів покликана задовольнити глобальну потребу попиту та пропозиції робочої сили, тому вона має безпосередній вплив на рівень макроекономічної безпеки.

Не виникає сумнівів щодо впливу трудової міграції на розвиток інвестицій у країнах світу. Інвестиційна безпека визначає такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів [1]. У новітній науковій літературі значної популярності набули дослідження міграційного капіталу та його впливу на економіку певної країни. Різні автори неоднаково оцінюють об'єм міграційного капіталу. Так, згідно з А.Гайдуцьким, в Україну щорічно поступає 20 млрд.дол.США, Ю.Ожнівська розрахувала суму міграційного капіталу в 8,4 млрд.дол.США [2]. А.Гайдуцький в основу розрахунків суми міграційного капіталу використав дані про місячну оплату українських працівників за кордоном (рис.1).

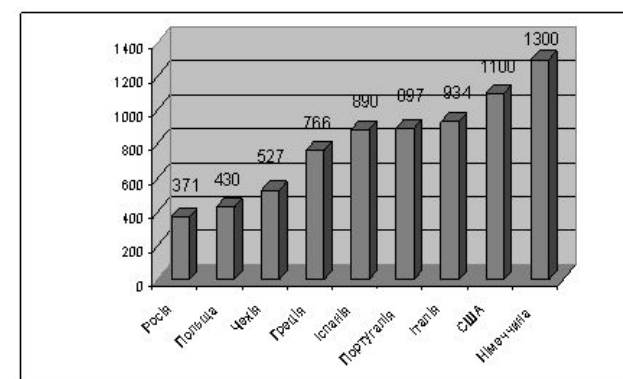

Рис.1. Оцінка місячних заробітків українських трудових мігрантів у 2005 році (дол.США) [3,10].

Перекази заробітків емігрантів становлять суттєву частину ВВП України, окрім того, певні фінансові накопичення сприяють розвитку малого бізнесу серед зворотних мігрантів. Поглиблений аналіз інвестиційної діяльності трудових мігрантів засвідчив, що сума грошових переказів складає чверть ВВП країни, і є значно більшою за обсяги надходжень сукупних іноземних інвестицій в країну. Гайдуцький А. розрахував суму міграційного капіталу в розрахунку на кожного мігранта окремо, що складає 4320 дол.США на рік, або 360 дол.США грошового переказу щомісяця [6]. Таким чином, вплив трудової міграції на інвестиційну безпеку проявляється через інвестиційну діяльність значної частки зворотних мігрантів у розвиток малого та середнього бізнесу.

Соціальна складова економічної безпеки підтримує такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [1]. Основними індикаторами, котрі визначають стан соціальної безпеки та знаходяться під опосередкованим впливом на неї трудової міграції є наступні:

- 1) зменшення рівня бідності населення;
- 2) збільшення кількості населення, що відноситься до середнього класу;
- 3) урівноваження показника відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму;
- 4) зменшення рівня безробіття шляхом полегшення напруги на ринку праці внаслідок зовнішньої міграції та зниження навантаження на одне робоче місце;
- 5) забезпеченість населення житлом завдяки залученню міграційного капіталу;
- 6) вплив на рівень захворюваності;
- 7) підвищення рівня освіченості населення та полегшення доступу до отримання вищої освіти більшої когорти населення за рахунок наявності коштів трудових мігрантів.

Таким чином, трудова міграція населення впливає на усі без винятку індикатори соціальної безпеки. Аналогічний її вплив на показники демографічної складової економічної безпеки. Доцільною, на нашу думку, є необхідність перелічити індикатори, що знаходяться під **безпосереднім** впливом міграції трудових ресурсів, оскільки із семи індикаторів міграція впливає на п'ять, котрими є наступні:

- 1) зменшення очікуваної тривалості життя при народженні. порогове значення даного показника становить не менше 70 років, в той час як в середньому по Україні у 2008 році даний показник становив 68,3 роки. за умов подальшої втрати працездатного населення та розширення верхньої межі статево-вікової піраміди може виникнути ймовірність ризику зменшення очікуваної тривалості життя при народженні;
- 2) зменшення природного приросту населення через тривало стабільну втрату людських ресурсів, зменшення кількості жінок фертильного віку та зниження рівня народжуваності. такі ланцюгові процеси призводять до розширення верхньої межі статево-вікової піраміди, тобто, збільшення частки населення старшого за працездатний вік, та, у свою чергу, підвищення рівня смертності;
- 3) зменшення сумарного коефіцієнту народжуваності (середньої кількості дітей, народжених жінкою за все життя), оскільки та частка жінок, що приймають участь у міграційному процесі, характеризуються нижчим рівнем народжуваності, аніж ті, що працюють на території держави свого походження;
- 4) збільшення коефіцієнта старіння населення через розширення верхньої межі статево-вікової піраміди та збільшення навантаження на населення працездатного віку;

- 5) збільшення демографічного навантаження на населення працездатного віку за рахунок сталої втрати працездатного населення та поглиблення процесу старіння нації.

Суттєвість впливу циркуляції трудових ресурсів на стан економічної безпеки пояснюється тим, що значення вагових коефіцієнтів демографічної та соціальної сфер становить 0,16 разом, а це більше, ніж значення вагового коефіцієнта будь-якої з інших складових економічної безпеки, випереджаючи тим самим вплив енергетичної та зовнішньоекономічної складових, котрі вважаються найбільш визначальними в процесі формування сталої економіки (табл.1).

Таблиця 1. Значення вагових коефіцієнтів в системі складових економічної безпеки*

Сфера економіки	Значення вагового коефіцієнта
Макроекономічна	0,1005
Виробнича	0,0769
Фінансова	0,1127
Інвестиційна	0,0939
Зовнішньоекономічна	0,0901
Науково-технологічна	0,1183
Соціальна	0,0808
Демографічна	0,0836
Енергетична	0,1324
Продовольча	0,1108

*Джерело: http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980

Аналіз зв'язку трудової міграції та стану економічної безпеки виявив, що сила впливу соціально-демографічної складової є більшою, за усі інші складові економічної безпеки. 17% загального впливу на сталий економічний розвиток бере на себе соціально-демографічна складова, котра, як відомо, безпосередньо пов'язана із міграцією трудових ресурсів. Сукупний вплив трудової міграції на згадані сфери життєдіяльності охоплює практично усі індикатори показника економічної безпеки для цих двох сфер.

Щоб дослідити вплив трудової міграції на демографічну та економічну безпеку загалом, ми використали метод факторного аналізу. Значення вагових коефіцієнтів в системі складових економічної безпеки дозволило нам виявити ваговий внесок міграційних процесів на загальне значення індексу демографічної безпеки.

Так, нормалізувавши усі показники демографічної безпеки, ми виявили, що зв'язок міграційних процесів та загального стану демографічної безпеки можна виразити за допомогою наступної формули:

$$I_{дб} = 0,1312 * i_{гж} + 0,0391 * i_{дс} + 0,1990 * i_{пп} + 0,1916 * i_{н} + 0,1953 * i_{вбр} + 0,0803 * i_{ст} + 0,0709 * i_{дн} + 0,0927 * i_{мп},$$

де (табл.2)

Таблиця 2. Умовні позначення для розрахунку показника демографічної безпеки*

Назва показника	Умовне позначення
Очікувана тривалість життя, років	$i_{гж}$
Коеф. Дитячої смертності	$i_{дс}$
Коеф природного приросту	$i_{пп}$
Коеф. народжуваності	$i_{н}$
Чистий коеф. Відтворення (брутто)	$i_{вбр}$
Коеф. старіння	$i_{ст}$
Демографічне навантаження на населення працезд	$i_{дн}$
Рівень міграції	$i_{мп}$

*Обчислено автором

Обраховавши вплив міграції на демографічну безпеку, нам вдалось виявити силу впливу даної компоненти на загальний стан економічної безпеки, який обчислюється за допомогою наступної формули:

$$I_{еб} = 0,1005 * I_{мб} + 0,0769 * I_{вб} + 0,1127 * I_{фб} + 0,0939 * I_{іб} + 0,0901 * I_{зб} + 0,1183 * I_{нтб} + 0,0808 * I_{сб} + 0,0836 * (0,1312 * i_{гж} + 0,0391 * i_{дс} + 0,1990 * i_{пп} + 0,1916 * i_{н} + 0,1953 * i_{вбр} + 0,0803 * i_{ст} + 0,0709 * i_{дн} + 0,0927 * i_{мп}) + 0,1324 * I_{енб} + 0,1108 * I_{прб} \quad (2.6),$$

де: (табл. 3)

Таблиця 3. Умовні позначення для обрахунків показника економічної безпеки

Назва показника	Умовне позначення
Макроекономічна	$I_{мб}$
Виробнича	$I_{вб}$

Фінансова	$I_{фб}$
Інвестиційна	$I_{іб}$
Зовнішньоекономічна	$I_{зб}$
Науково-технологічна	$I_{нтб}$
Соціальна	$I_{сб}$
Демографічна	$I_{дб}$
Енергетична	$I_{енб}$
Продовольча	$I_{прб}$

*Обчислено автором

Отримана формула із числовими значеннями ваги кожної компоненти у системі індикаторів економічної безпеки вказує на те, що при зростанні показника сальдо міграції/1000 наявного населення на одиницю, рівень економічної безпеки зміниться на 0,8%. Із підвищенням рівня зворотної міграції населення, збільшиться значення показника чистого відтворення (брутто) населення та, водночас, відбувається посилення рівня економічної безпеки. Втрата кожних 46,4 тис. осіб за рахунок міграції буде супроводжуватись зниженням показника економічної безпеки на 0,8% для України, тобто при втраті кожних 58 тис. осіб рівень економічної безпеки України знизиться на 1%.

Зважаючи на зазначені вище міркування, ми пропонуємо розглянути наступні зауваження стосовно ефективного регулювання трудовіміграційної діяльності населення в процесі забезпечення економічної безпеки. Перш за все, в процесі регулювання міграції трудових ресурсів, необхідне проведення роботи в наступних напрямках:

- покращання стану трудового потенціалу за рахунок вдосконалення природної бази формування робочої сили, підвищення доходів населення, підвищення процесійно-кваліфікаційного рівня трудових ресурсів;
- боротьба із відпливом інтелектуально та економічно активного населення за кордон, втратою націстворчого потенціалу країни (рис.2);
- підвищення рівня народжуваності шляхом вдосконалення мотиваційних заходів та демографічної політики народжуваності, підвищення середньої тривалості життя;
- збільшення кількості населення можливе за умов розробки механізму протидії відпливу працездатного населення за кордон та мотиваційних заходів для працівників в країні походження;

Рис.2. Структура потенціалу країни

- попередження зубожіння населення з вищою освітою та покращення ситуації на ринку праці;
- збільшення частки населення працездатного віку та формування сприятливої вікової структури населення можливе за умов ліквідації кризових явищ у відтворенні населення.

У попередніх дослідженнях нами було вивчено ризики, що супроводжують явище трудової міграції [4, С48]. На нашу думку, практична більшість ризиків, описаних у науковій роботі, безпосередньо чи опосередковано пов'язані із станом економічної безпеки. У даному випадку, для регулювання більшості ризиків, пов'язаних із трудовими міграційними процесами в Україні, необхідним є використання оптимальної моделі демографічної політики.

Основним засобом протидії відпливу трудового потенціалу, на нашу думку, є політика прихованого стримування, головними методами якої є створення сприятливих соціально-економічних умов для українських працівників. Приховане стримування відпливу населення має позитивні та негативні риси. Негативним аспектом даного виду міграційної політики є те, що швидкість отримання позитивних результатів є досить повільною. Позитивним моментом полягає в тому, що незважаючи на повільну швидкість дії, така політика має довготривалі позитивні наслідки [5]. Штучне стримування відпливу працездатного населення за кордон в основному супроводжується боротьбою із наслідками міграції, в свою чергу методи прихованого стримування розраховані на подолання негативних тенденцій та на боротьбу із причинами негативних тенденцій у сфері міграції.

Висновки. Підсумовуючи усі наведені вище пропозиції, необхідно зазначити, що основними напрямками вдосконалення державної демографічної політики у сфері регулювання працеміграційного питання, повинні стати заходи, спрямовані в першу чергу на досягнення безпеки країни, нарощування демографічного та економічного потенціалу, створення умов для зростання добробуту населення. Стосовно основного елементу трудової міграції – ринку праці, основним призначенням демографічної політики є захист ринку праці та трудових мігрантів, покращення професійно – кваліфікаційного забезпечення ринку праці. Важливим напрямом вдосконалення демографічної політики стосовно внутрішніх міграційних переміщень, є забезпечення свободи пересування громадян країни, та оптимізація міжрегіонального перерозподілу працівників виходячи з тієї ситуації, що утворилась на регіональних ринках праці.

Аналіз сучасного українського міграційного процесу та його впливу на економічну безпеку виявив напрямки, в котрих необхідно працювати щоб подолати негативні тенденції, які загрожують національній безпеці та врегулювати стан української трудової міграції. Зважаючи на малодослідженість даного аспекту економічної безпеки, необхідно продовжити вивчення даного питання у всіх ракурсах взаємодії трудової міграції та економічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Методика розрахунку рівня економічної безпеки. Міністерство економіки України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/control/public/article?art.id=97980>
2. Ожнівська Ю. Мільярди від заробітчан // Львівська газета. – 2007. – 24 жовтня.

- 3 Розвиток людських ресурсів і міграційна політика в Україні 2008 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/\(getAttachment\)/35847CEC6861C207C12574B9005665F4/\\$file/NOTE7J5LFR.pdf](http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/(getAttachment)/35847CEC6861C207C12574B9005665F4/$file/NOTE7J5LFR.pdf)
- 4 Kushnirchuk-Stavnycha O.M. Mechanism of risk-management in the field of migration/O.M. Kushnirchuk-Stavnycha//Nauka I studia. – 2010, NR1 (25). – P48-54
- 5 Кушнірчук-Ставніча О.М. Економічні та соціальні важелі впливу працездатного населення за кордон [Електронний ресурс]/О.М.Кушнірчук-Ставніча // Ефективна економіка. – 2010. - №3. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nauka.com.ua>
- 6 Гайдуцький А. Міграційний капітал в Україні. Прихована реальність/ А.Гайдуцький// Дзеркало тижня (Гроші).- 21-27 квітня 2007. - №15(644).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"